

نجوم در نهج البلاغه

دکتر حبیب اله عصاره

استادیار فیزیک نجوم - دانشکده علوم - دانشگاه شهید چمران

Email : aasareh @ yahoo.com

چکیده

در خطب و کلمات حضرت امیر سلام اله علیه در جایجای نهج البلاغه، انسان به آیات آفاقی و انفسی باریتعالی توجه داده شده است و حرکت سیارات، ستارگان و اختلاف شب و روز و هر نوع تغییر و تحولی در عالم در قبضه قدرت او قلمداد شده است و حتی شماره قطرات آب و تعداد ستاره‌ها از نظر علم خداوند پوشیده شمرده نشده است. در نهج البلاغه میان نجوم به معنی طالع بینی و فال گوئی با نجوم به معنی فیزیک ستاره‌شناسی و مثلا استفاده از ستاره‌ها جهت هدایت و یافتن راه، با توجه به فواصل آنها فرق گذاشته شده است و اولی قدح و دومی مدح شده است.

مقدمه

خطب نهج البلاغه معمولا با حمد و ثنای الهی آغاز می‌شوند، برای نمونه در خطبه ۴۸ آمده است:

وَالْحَمْدُ لِلَّهِ كَلِمًا لَأَخِ نَجْمٍ وَحَقِّقٌ - ستایش حقتعالی را رواست، هر وقت که "ستاره" هویدا و پنهان می‌شود (۱)

و یا حضرت علی (ع) در لحظات مهم زندگی همانند رودرویی با دشمن در صفین به خداوند توجه داده است که می‌فرمایند:

بار خدایا، ای پروردگار آسمان برافراشته و فضای نگهداشته که آن را جای گردش شب و روز و سیر خورشید و ماه و آمد و شد ستارگان گردنده قرادادی و ساکنین آن را گروهی از فرشتگان گردانیدی که از عبادت و بندگیت خسته نمی‌شوند. همچنین حضرت در خطبه‌ای در شهر کوفه فرموده‌اند:

خَلَقَ السَّمَوَاتِ مَوَاطِنَ بِلَاعِمِدٍ ... جَعَلَ نَجْوَمَهَا اَعْلَامًا يَسْتَدِلُّ بِهَا الْحَيْرَانُ فِي مُخْتَلَفِ

فجاج الاقطار (۳).

از دلایل بر آفرینش او خلقت آسمانهاست که بدون ستون ثابت، برپا شده‌اند و ستاره‌های آن را نشانه قرار داد تا شخص سرگردان در آمد و شد راههای گشاده اطراف زمین به آنها راه جوید.

و بالخره تمامی امور عالم را مدبری دانا تدبیر نماید که حضرت فرموده‌اند:
 زیبایی نمی‌تواند جز او، او شماره قطره‌های آب و ستاره‌های آسمان^(۱) را می‌داند، او آنچه باد در هوا پراکنده کند و حرکت مورچه بر سنگهای سخت در شب تار از او پوشیده نیست. جای افتادن برگها و نگاه کردن از زیرچشمها را می‌داند. (۵)

شناخته ستارگان:

حس کنجکاوی، بشر را وادار می‌کرد تا ستارگان را بشناسد اما بشر معمولاً آنچه را می‌داند بر آنچه که نمی‌داند بار می‌کند و چون ستاره‌ها خیلی دوردست بودند و بشر دلو، ماهی، میزان، عقرب و... را بهتر می‌شناخت، اسامی صورتهای فلکی را بر آنها اطلاق نمود و در همان زمانها طالع بینی^(۲)، فالگیری و غیب گوئی را جزء ستاره‌شناسی^(۳) می‌دانستند و معتقد بودند که موقعیت ستاره‌ها و افلاک روی رفتار انسانها و وقایع آینده تاثیر دارد، حال آنکه در قرآن و روایات، اولی مورد قدح و دومی مورد مدح واقع شده است.

موقعی که حضرت امیر (ع) عازم جنگ با خوارج بود عقیف برادر اشعث ابن قیس به آن حضرت عرض کرد که از علم نجوم می‌دانم که این موقع مناسبی نیست، ترسم که ظفر نیایی. حضرت فرمودند که آیا گمان داری که و ساعتی را نشان می‌دهدی که هر که در آن سفر کند بلا و بدی را از او دور گردد و بر حذر می‌داری از ساعتی که هر که در آن روانه شود زیان و سختی

۱ - تعداد ستاره‌های هر کهکشان حدوداً ۱۰۱۱ (همه ستاره‌ها مانند خورشیدند) و تقریباً ۱۰۱۱ کهکشان رویت شده است.

لذا عدد تقریبی کل ستاره‌ها در جهان قابل رویت ۱۰۲۲ ستاره می‌باشد یعنی ده هزار میلیارد (۴)

او را فرا گیرد؟ (۶)

کسی که این سخنان تو را باور نماید قرآن را دروغ پنداشته، آنجا که می فرماید:
جز خداوند هیچکس ناآمده و پوشیده (غیب) را نمی داند (۷)

و حضرت فرمودند ای مردم از آموختن نجوم بپرهیزید مگر به قدریکه در بیابان یا در دریا
با آن راه یافته شوید و حضرت اتفاقاً در همان ساعت عازم جنگ شدند و فتح و فیروزی به
دست آمد. (۸ و ۹)

به نظر می رسد که حضرت فراگیری "نجوم" به معنی اول را همانگونه که در خطبه آمده
است بیشتر به همراه غیب گویی و سعد و نحس اوقات می باشد قدح و منع فرموده است ولی "نجوم"
به معنی دوم را که فیزیک ستاره شناسی یا اختر فیزیک است و هدایت خلق را به همراه
دارد و منافعی برای ناس ایجاد می کند مورد مدح قرار داده اند.

بالاخره طلوع و افول ستاره ها در نهج البلاغه بدینگونه تمثیل شده اند:

أَلَا إِنَّ مَثَلَ آلِ مُحَمَّدٍ كَمَثَلِ نُجُومِ السَّمَاءِ (۱۰)

آگاه باشید مثل آل محمد (صلی الله علیه و آله) مانند ستارگان آسمان است که هر زمان
ستاره ای ناپدید شود دیگری آشکار می گردد - زمان هر یک از ائمه علیهم السلام که سپری
شد، امام دیگری جای او را می گیرد و زمین از وجود آنها خالی نمی ماند. پس چنان است که
نعمتهای خداوند بر شما کامل گشته و آنچه از دولت امامان آرزو دارید، تحقق خواهد یافت.
در پایان، لازم به تذکر است که در این مقاله کلیه واژه های "نجم" موجود در نهج البلاغه
مورد جستجو و بررسی قرار گرفته اند.

مراجع:

- ۱) خطبه ۴۸ نهج البلاغه - فیض الاسلام ص ۱۳۴ - به خط طاهر خوشنویس - ۱۳۵۱ هـ ش.
- ۲) خطبه ۱۷۰ نهج البلاغه - حاج سید علینقی فیض الاسلام - ص ۵۵۲
- ۳) خطبه ۱۸۱ نهج البلاغه - ص ۵۹۱ همان مدرک
- ۴) Fundamental Astronomy . Springer - Verlag , Berlin , 1987 .
- ۵) خطبه ۱۷۷ نهج البلاغه - فیض الاسلام ص ۵۷۸.

- ۶) خطبه ۷۸ نهج البلاغه - فیض الاسلام ص ۱۷۷
- ۷) قرآن - سوره ۲۷ آیه ۶۵ - قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ إِلَّا اللَّهُ
- ۸) کلّ ماجرا در خطبه ۷۸ ص ۱۷۷ نهج البلاغه فیض الاسلام آمده است.
- ۹) چقدر کلام حضرت علی (ع) با قرآن همگون است که می فرماید:
هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ - قرآن - سوره ۶ آیه ۹۷.
- ۱۰) نهج البلاغه سید علینقی فیض الاسلام - خطبه ۹۹ ص ۲۷۹ - به خط طاهر خوشنویس - سال ۱۳۵۱ هـ ش .

معجم

إمام المنقذين

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع محاضرات انسانی

لسماعة آية الله العظمى

السيد محمد حسين فضل الله دام ظلّه